

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Всесвітнього Банку. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>.
2. Офіційний веб-сайт EIPA. – Режим доступу : <http://www.eipa.eu/en/topic/show/&tid=191>.
3. Офіційний веб-сайт ISO. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home/standards/management-standards/iso9000.htm>.
4. Офіційний веб-сайт NIST. – Режим доступу : <http://www.nist.gov/baldrige>.
5. Офіційний веб-сайт SIGMA. – Режим доступу : <http://www.sigmaxweb.org>.
6. Офіційний сайт видання “Global Competition Review”. – Режим доступу : <http://globalcompetitionreview.com>.
7. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996-2004 // The World Bank Review. – May 2005. – P. 1–6.
8. Knack S., Kugler M., Manning N. Second Generation Governance Indicators // International Review of Administrative Sciences. – 2003. – Vol. 69. – P. 345–364.
9. Manning N., Mukhejee R., Gokcekus O. Public officials and their institutional environment: An analytical model for assessing the impact of institutional change on public sector performance. – Washington, DC: The World Bank, 2000. – 194 p.

Надійшла до редколегії 18.10.2016 р.

УДК 336.1:352

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ, ФОРМИ І МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Сухарська Л. В.,

*аспірант кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом,
Національна академія державного управління при Президентові України,
м. Київ*

Визначено набір та з'ясовано узгодженість основоположних принципів, форм і методів фінансового забезпечення розвитку територіальних громад. Запропоновано такі принципи поділяти на принципи бюджетного регулювання, принципи податкового регулювання та принципи здійснення місцевого самоврядування, а методи на такі, що пов'язані із залученням фінансових ресурсів та методи, які пов'язані із управлінням фінансовими ресурсами. Запропоновано їх системне використання у стратегіях місцевого розвитку.

Ключові слова: принципи; форми, методи, органи місцевого самоврядування, стратегія, публічно-державне партнерство, соціальна відповідальність бізнесу.

Sukharska L. V.,

*Postgraduate student of Regional Policy,
Local Government and City Management Department, NAPA, Kyiv*

BASIC PRINCIPLES, FORMS AND METHODS OF FINANCIAL SECURITY PROVISION OF LOCAL COMMUNITY DEVELOPMENT

The article defines the set of the fundamental principles and the mutual consistency of such fundamental principles, forms and methods of financial provision for the development of the local communities. It is proposed to break down such principles into the principles of the budgetary management, the principles of the fiscal regulation, and the principles of local government performance, and to break down the methods into the methods, related to the attraction of the financial resources and methods, related to the management of the financial resources. And the systemic use of such principles and methods in the local development strategies is proposed.

Key words: principles, forms, methods, local authorities, strategy, public-private partnership, social responsibility of business.

© Сухарська Л. В., 2016

Постановка проблеми. Розвиток територіальних громад сьогодні є одним із важливих завдань державної і місцевої політики, який дозволяє перемістити центр відповідальності та вирішення місцевих проблем на найближчий до громадян рівень. В умовах каскадного розгортання кризових явищ і відсутності тривалого досвіду управління в таких умовах перед органами місцевого самоврядування (ОМС) постають важливі питання щодо визначення найоптимальнішої організації діяльності з виконання покладених на них державою та територіальними громадами функцій. Основою проблемою при цьому виступає належне фінансове забезпечення розвитку територіальних громад (ФЗРТГ). Обрання Україною європейського вектора розвитку виступає позитивним чинником для поліпшення засад ФЗРТГ. Важливо, що європейська концепція місцевого самоврядування передбачає “не лише право, а насамперед реальну спроможність місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення” [8]. Водночас удосконалення засад ФЗРТГ та розробка ефективних підходів для їх практичної реалізації потребує з’ясування не лише європейських, а й вітчизняних, теоретично обґрунтованих принципів, форм і методів, які складуть евристичну основу для їх вибору та системного застосування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток територіальних громад сьогодні є актуальною науковою і практичною проблемою, що широко висвітлюється у працях таких вітчизняних науковців, як М. Багмет, О. Євтушенко [1], І. Дробуш [20], та ін. Заслужують на увагу їхні дослідження теоретичних та управлінських аспектів створення і функціонування територіальних громад. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад стало предметом дослідження таких науковців як А. Бидик [2, с. 156], І. Вахович [5], Т. Бондарук [3, с. 162], М. Гончаренко [7], Б. Карпінський, В. Дубик [9, с. 146], І. Сторяньська, А. Пелехатий, [15], О. Ковалюк [10, с. 161] та ін. Тим не менш, сьогодні не до кінця розкритою залишається проблема узагальнення і систематизації принципів, форм та методів фінансового забезпечення розвитку територіальних громад (ФЗРТГ) як основного із чинників успішності реалізації адміністративно-територіальної реформи і децентралізації влади в країні.

Мета статті – визначити базові принципи, форми і методи ФЗРТГ та їх узгодженість у вітчизняному нормативно-правовому полі.

Виклад основного матеріалу. Основу ФЗРТГ становлять конкретні дії, функції і процеси, пов’язані із акумуляцією і розподілом фінансових ресурсів в інтересах громади, які здійснюються у визначеній послідовності, встановленими способами, відповідно до існуючих правил і принципів. Основними суб’єктами окреслених процесів виступають ОМС, державні та місцеві органи виконавчої влади, які виконують основні функції із розпорядження фінансовими ресурсами. Поряд із ними важливу роль у ФЗРТГ відводиться органам законодавчої влади, суб’єктам господарювання, громадським об’єднанням, вітчизняним і міжнародним донорським організаціям, фізичним особам і домогосподарствам, які також виконують важливу роль в акумуляції фінансових ресурсів та створенні умов для їх раціонального розподілу.

Принципи, форми і методи в науковій літературі утворюють методологічну основу досліджуваних явищ. Через них доповнюється сутність і уточнюються параметри дослідження, що дозволяє систематизувати наукові знання і практичні аспекти фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Не зважаючи на значне поширення в українській мові, терміни принцип, форма і метод мають іншомовне походження. Український словник іншомовних слів [18, с. 582] трактує принцип (від лат *principium* – начало, основа) як засаду чи основне,

вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології. Схоже значення подає й тлумачний словник української мови [13]. Відповідно до цього, принципи ФЗРТГ доцільно трактувати як вихідні, основоположні засади його здійснення. В практичному значенні принципи фінансового забезпечення визначають засадничі положення і орієнтири відповідно до яких відбувається сам процес.

Форма (від лат. forma, грецьк. μορφή – вигляд, обрис) тлумачиться як зовнішній вираз (впорядкованість) якого-небудь змісту або як вид, устрій, тип чи структура чогось [18, с. 659]. Як філософська категорія, форма визначається як спосіб організації і спосіб існування предмета, явища, чи, інакше кажучи, спосіб організації змісту [22, с. 383]. Узагальнюючи подані визначення, пропонуємо трактувати ФЗРТГ як спосіб чи вид організації відповідних фінансових процесів, що характеризується впорядкованістю і чіткими зовнішніми ознаками.

Метод (від грец. methodas – шлях до чогось, шлях пізнання) в первинному значенні трактується як спосіб пізнання явищ природи чи суспільного життя [18, с. 411]. У контексті нашого дослідження його доцільно трактувати як прийом або систему прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності. З точки зору ФЗРТГ метод характеризує прийом чи спосіб дій, завдяки якому відбувається забезпечення територіальних громад фінансовими ресурсами чи їх розподіл за визначеними цілями.

Відзначимо, що в науковій літературі методи та форми фінансового забезпечення часто ототожнюють, що є некоректно. Щоб уникнути неточностей у трактуванні, пропонуємо при ідентифікації методів фінансового забезпечення орієнтуватися на важелі та інструменти, за рахунок яких суб'єкт фінансової діяльності досягає бажаного результату, тоді, як при визначенні форм аналізованого процесу орієнтуватися на зовнішні ознаки, що характеризують її відношення до суб'єкта фінансової діяльності.

Принципи ФЗРТГ визначають засадничі положення здійснення процесів, пов'язаних із акумуляцією та розподілом фінансових ресурсів в межах визначеної системи і мають пряме чи опосередковане відношення до усіх суб'єктів системи. Серед них, виділимо базові, які є загальними для усіх і які, в значній мірі їх застосування в практичній діяльності, носять імперативний (обов'язковий для виконання) характер. Вони визначаються ключовими нормативно-правовими актами, що врегульовують місцеве самоврядування – Конституцією України і Європейською хартією місцевого розвитку. На думку М. Багмета і О. Євтушенка [1, с. 58] згадані акти обумовлюють доцільність формулювання чотирьох основоположних принципів здійснення місцевого самоврядування, які з точки зору ФЗРТГ можуть трактуватися наступним чином:

- принцип компліментарності, який передбачає рівномірний розподіл фінансових ресурсів по усій вертикалі влади;
- принцип субсидіарності – визначає, що питання фінансового забезпечення, які можна вирішити на нижчих рівнях не потребують зусиль вищого рівня.
- принцип демократизму – передбачає залучення громадян до участі у фінансових процесів через вплив на прийняття рішень та запит звітів про фінансове забезпечення;
- принцип департаментизації – передбачає поєднання територіальної і галузевої структури фінансового забезпечення, відповідно до чого виникає можливість для паритетного розподілу фінансових ресурсів за сферами діяльності і територіальними самоврядними одиницями.

Подані ключові принципи визначають узагальнені орієнтири для формування більш складної системи принципів ФЗРТГ, що включають умови адміністрування

місцевих бюджетів в контексті їх взаємодії із бюджетами інших рівнів; умови акумуляції фінансових ресурсів через іпотечні механізми; а також умови здійснення місцевого самоврядування. З точки зору окреслених процесів, принципи об'єктивного порядку визначаються Бюджетним і Податковим кодексами, а також Законом України "Про місцеве самоврядування" (рис. 1).

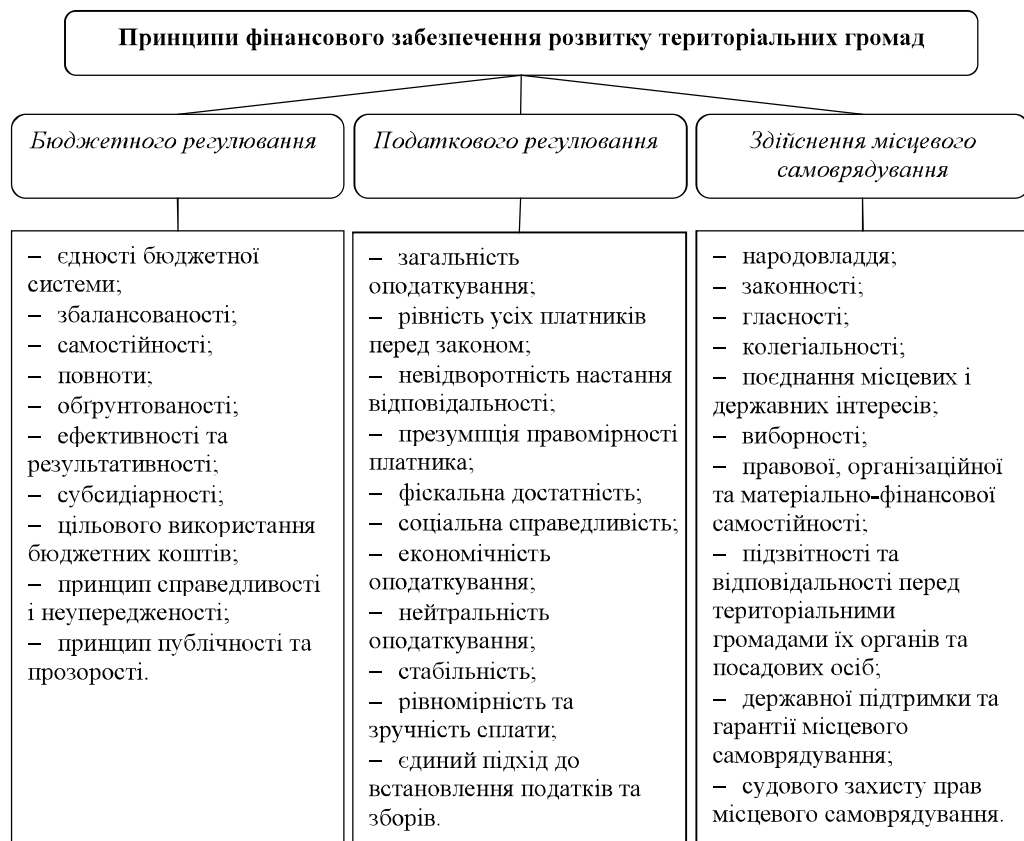

Рис. 1. Принципи ФЗРТГ (розроблено автором на основі [11; 4; 12])

Поданий на рис. 1 перелік у сукупності з базовими принципами на практиці формує цілісну систему засад та критеріїв, які визначають характер дій та відносин в процесі ФЗРТГ між його суб'єктами. Безпосереднє здійснення ФЗРТГ передбачає застосування конкретних дій, пов'язаних із фінансовими ресурсами, які диференціюються як за формою, так і за методом їх впливу на визначені процеси.

У професійній літературі набір форм фінансового забезпечення подається досить варіативно. Так, за С. Юрієм виділяють самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренду та інвестування [21, с. 244]. А. Бидик подає ширший перелік, включаючи суди не тільки самофінансування, кредитування та інвестування, але й зовнішнє фінансування, страхування, лізинг, франчайзинг, факторинг, форфейтинг, консалтинг, боргове фінансування, інфляційне фінансування, венчурне фінансування, емісія цінних паперів, кредитна кооперація [2, с. 159]. Науковець У. Стріжик обмежується трьома формами: самофінансування, кредитування та бюджетне фінансування [16, с. 413].

Як бачимо, узагальнена ідентифікація форм фінансового забезпечення характеризує впорядковані способи здійснення фінансових процесів із чіткими зовнішніми ознаками – визначеними джерелами залучення фінансових ресурсів та умовами, на яких вони використовуються. Так, форма використання власних ресурсів має назву самофінансування, залучених ззовні на засадах платності, строковості та поворотності – кредитування, отриманих на безповоротній основі для покриття витрат та забезпечення діяльності – бюджетне фінансування. Інші форми фінансового забезпечення, виділені науковцями відрізняються від наведених лише механізмом здійснення фінансових процесів, тоді, як за формою вони зводяться до згаданих трьох видів: самофінансування (в т.ч. оренди та емісії цінних паперів); кредитування (в т.ч. інвестування, венчурного фінансування, боргового фінансування, страхування тощо); бюджетного фінансування.

Окремо, як форму ФЗРТГ, пропонують виділяти зовнішнє фінансування, проте, воно не характеризує форму фінансового забезпечення (зокрема не передбачає умов його здійснення), а визначає виключно відношення джерела залучення коштів до системи та ОМС. В даному контексті варто зазначити, що кошти донорських організацій, які часто ідентифікують як зовнішнє фінансування, доцільно ідентифікувати за умовами їх надання – бюджетне фінансування, якщо вони фінансуються на безповоротній основі для забезпечення певного проекту; кредитування, якщо вони надаються на умовах платності і повернення; чи самофінансування, якщо організації приймають безпосередню участь у фінансованих процесах і користуються їх результатами.

На відміну від форм, методи фінансового забезпечення характеризують не загальні зовнішні ознаки фінансових процесів, пов'язаних із виконанням територіальними громадами делегованих їм повноважень, а конкретні способи та прийоми, що застосовуються для акумулювання і використання фінансових ресурсів. При цьому, більшість методів забезпечення акумуляції фінансових ресурсів ОМС прописані в Бюджетному [4] і Податковому кодексах України [11], а також у Законі України “Про місцеве самоврядування” [12]. Тоді, як методи розподілу фінансових ресурсів не мають чіткої регламентації і, в значній мірі, визначаються ОМС в залежності від умов функціонування, забезпеченості фінансовими ресурсами, взаємодії із мешканцями громади тощо. Відповідно до цього, наведений на рис. 2. перелік методів не є повним і виключним, його склад може доповнюватися ОМС за рахунок особливих умов співпраці із громадою, органами державної влади та іншими суб'єктами системи ФЗРТГ.

Пропонований перелік характеризує основні напрями організації і функціонування розробленої процесної моделі ФЗРТГ [17, с. 124]. Він становить свого роду нормативний набір методів і в достатній мірі ідентифікує ті з них, що застосовуються органами місцевого самоврядування і, частково, органами законодавчої та виконавчої влади. Умовою їх раціонального використання є узгодженість із принципами ФЗРТГ, а також тісна співпраця та взаємодія ОМС і виконавчих органів влади із іншими суб'єктами системи. Це створює додатковий потенціал як в плані залучення чи акумуляції фінансових ресурсів, так і в плані сприяння їх розподілу та забезпечення контролю і координації витрат.

Виходячи з вище викладеного, усвідомлюючи спільний інтерес і спільне прагнення усіх суб'єктів моделі ФЗРТГ, пропонуємо відобразити узгодженість принципів, форм та методів їх фінансового забезпечення в контексті досліджуваної проблеми (таблиця).

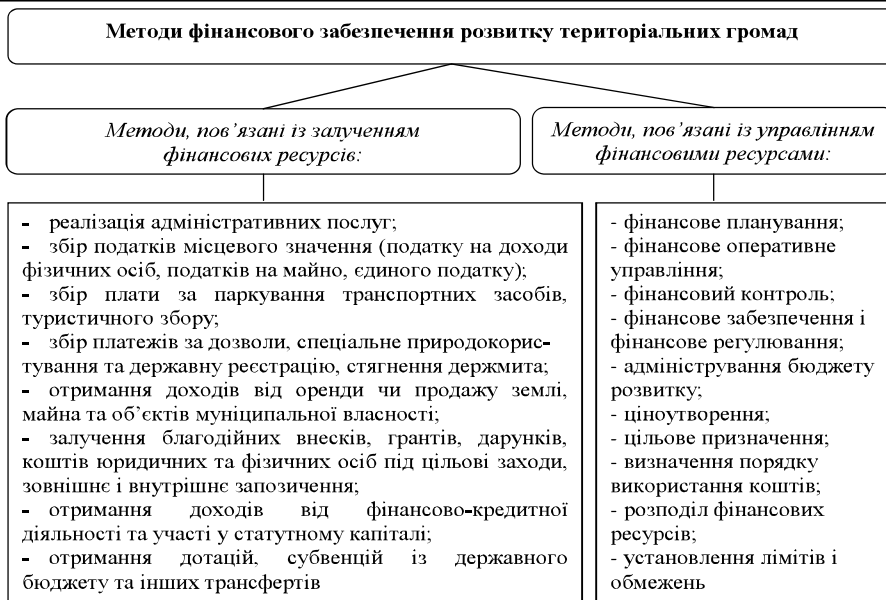

Рис. 2. Перелік методів фінансового забезпечення розвитку територіальних громад (розроблено автором на основі [11; 4; 12; 10, с. 122–124; 6, с. 375–378])

Таблиця

Узгодженість елементів системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад (розробка автора)

<i>Суб'єкти</i>	<i>Принципи</i>	<i>Форми</i>	<i>Методи</i>
<i>Органи законодавчої влади</i>	законності, демократизму, виборності, єдності бюджетної системи, поєднання місцевих і державних інтересів	–	встановлення норм та нормативів фінансового забезпечення; встановлення спеціальних режимів оподаткування; розробка програм і стратегій державного і місцевого розвитку
<i>Органи виконавчої влади</i>	компліментарності, субсидиарності, департаментизації, єдності бюджетної системи; цільового використання, публічності	бюджетне фінансування, кредитування	фінансове планування, фінансовий контроль державні трансферти, видача субсидій, субвенцій і дотацій; пільгові умови оподаткування, державне кредитування, фінансування проектів
<i>Суб'єкти господарювання</i>	ефективності та результативності, самостійності, обґрунтованості	самофінансування, кредитування	сплата податків, зборів і платежів, оплата адміністративних послуг, залучення ОМС до участі в статутному капіталі
<i>Громадські об'єднання</i>	самостійності, ефективності та результативності, обґрунтованості, публічності і прозорості	самофінансування	внесення благодійних внесків, фінансовий контроль
<i>Вітчизняні та міжнародні донорські організації</i>	збалансованості, обґрунтованості, цільового використання бюджетних коштів, публічності і прозорості	бюджетне фінансування, самофінансування, кредитування,	внесення грантових коштів, кредитів та цільового фінансування, фінансовий контроль, фінансове консультування
<i>Фізичні особи та домогосподарства</i>	самостійності, ефективності та результативності	самофінансування	сплата податків, зборів і платежів, оплата адміністративних послуг

Як бачимо, узгодженість елементів системи ФЗРТГ є вибірковою. Кожен із суб'єктів орієнтується на принципи, характерні для його рівня та роду діяльності. При цьому, форми та методи фінансового забезпечення визначених процесів також формуються відповідно до нормативних умов їх взаємодії із ОМС і, відповідно, фрагментарно доповнюють один одного. В найбільшій мірі залученими до ФЗРТГ, згідно табл. 1, є органи виконавчої влади, вітчизняні та міжнародні донорські організації та суб'єкти господарювання. На них покладаються основні функції із наповнення та акумуляції місцевого бюджету, а також частково функції фінансового контролю. Ролі інших суб'єктів є не менш важливими, але їхня глибша інтеграція в систему ФЗРТГ потребує системних цілеспрямованих дій.

З точки зору розвитку територіальних громад важливим елементом досягнення поставлених цілей є стратегія. Її наявність дозволяє чітко прописувати завдання для кожного елемента системи, узгоджувати їх діяльність задля досягнення загальної кінцевої мети. Формування стратегії ФЗРТГ дозволить забезпечити високий рівень мотивації, залучення та координації усіх суб'єктів системи у визначені фінансові процеси. Вона створить передумови для більшого наповнення місцевих бюджетів за рахунок формалізації цілей розвитку територіальних громад та усвідомлення зв'язку між цілями та ресурсами, необхідними для їх досягнення. Водночас ця стратегія не обов'язково має бути оформлена в окремий документ, вона може бути складовою комплексних стратегій розвитку територіальних громад.

Важливим завданням у контексті реалізації стратегії ФЗРТГ повинно стати формування механізмів спільного фінансування локальних та регіональних проєктів, а також делегування частини функцій ОМС іншим суб'єктам системи. Прикладом такої співпраці є приватно-державне (приватно-публічне) партнерство, що передбачає спільну реалізацію суспільно-значимих проєктів за рахунок об'єднання ресурсів суб'єктів господарювання, ОМС та органів державної влади. Значні резерви залучення суб'єктів господарювання до співучасті в реалізації функцій територіальних громад криються в реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу, згідно з якою підприємці, усвідомлюючи свою роль у суспільстві, беруть на себе фінансування і обслуговування частини соціальних функцій, переважно, пов'язаних з питаннями сталого розвитку, спортивними чи культурними аспектами.

Висновки. Розвиток територіальних громад сьогодні є одним із важливих завдань державної політики, який дозволяє перемістити центр відповідальності та вирішення проблем громад на найнижчий, найближчий до громадян рівень. В умовах накладання ряду кризових явищ і відсутності тривалого досвіду управління в таких умовах перед ОМС постають важливі питання щодо найоптимальнішої організації діяльності з виконання покладених на них державою та громадою функцій. Основою проблемою при цьому виступає обмеження і нерациональність ФЗРТГ.

Ідентифікація і узагальнення базових та об'єктивних принципів дозволяє чітко усвідомлювати пріоритети і ключові засади діяльності усіх суб'єктів системи відповідно до чинного законодавства та зовнішніх умов, а виокремлення форм та методів доповнюють формування цілісного методологічного апарату ФЗРТГ. Систематизація принципів, форм та методів фінансового забезпечення окреслених фінансових процесів створює додаткові можливості для комплексного дослідження проблеми чи вирішення практичних завдань. Так, зокрема, аналіз узгодженості елементів системи ФЗРТГ дозволив виявити її фрагментарність і вибірковість, сформулювати на цій основі ключові проблеми системи, а також окреслити напрями їх вирішення за рахунок підвищення рівня координованості та узгодженості дій.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у можливостях доповнення методологічної основи ФЗРТГ за рахунок врахування суб'єктивних факторів та особливих умов співпраці ОМС із іншими суб'єктами, а також у розвитку окреслених пропозицій щодо узгодження їхньої діяльності в контексті спільного вирішення суспільно-значимих проблем для забезпечення розвитку громади.

Список використаних джерел

1. Багмет М. О. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті Європейської хартії місцевого самоврядування / М. О. Багмет, О. Н. Євтушенко // Наукові праці: наук.-метод. журн. – 2007. – Вип. 69. – С. 56–60.
2. Бидик А. Г. Теоретична структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій / А. Г. Бидик // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3. – С. 156–162.
3. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування і місцеві фінанси в умовах адміністративного реформування // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5 (119). – С. 162–169.
4. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – С. 572.
5. Вахович І. М. Принципи регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку [Електронний ресурс] / І. М. Вахович // Економічні науки. – Серія “Регіональна економіка”. – Луцьк, 2008. – Вип. 5. – Ч. 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_1/index.html.
6. Глущенко А. С. Фінанси : навч. посіб. / А. С. Глущенко. – Львів : Магнолія. – 2014. – 438 с.
7. Гончаренко М. В. Фінансове забезпечення розвитку територій: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / М. В. Гончаренко // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_21.pdf.
8. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
9. Карпінський Б. А. Фінансове забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної продукції – важливий чинник поглиблення зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС / Б. А. Карпінський, В. Я. Дубик // Науковий вісник НЛТУ. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 146–153.
10. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. – Львів : Вид.-во Центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 396 с.
11. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755- VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112.
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України : станом на 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 24.
13. Словник української мови : в 11 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970-1980.
14. Стефанишин О. Б. Теоретичні основи визначення сутнісних характеристик, функцій та складових фінансового забезпечення суб'єктів господарювання / О. Б. Стефанишин // Економічна теорія та історія економічної думки. – 2016. – № 10. – С. 40–43.
15. Сторонянська І. З. Напрямки модернізації фінансового забезпечення розвитку сільських територіальних громад у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи / І. З. Сторонянська, А. О. Пелехатий // Фінанси України. – 2014. – Вип. 10. – С. 97–108.
16. Стріжик У. Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура / У. Р. Стріжик // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 411–417.
17. Сухарська Л. В. Елементи системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади / Л. В. Сухарська // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2016. – Вип. 1. – С. 119–125.
18. Сучасний словник іншомовних слів : Близько 20 тис. слів і словосполучень / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк ; відп. ред. Г. П. Півторак. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
19. Тарасенко Ю. В. Методи та принципи здійснення фінансового забезпечення освіти // Ю. В. Тарасенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 970. – С. 314–321.
20. Укрупнення територіальних громад як необхідна умова реалізації соціальної функції місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / І. В. Дробуш // Часопис Національного університету “Острозька академія”. Серія “Право”. – 2014. – № 2 (10). – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14divfms.pdf>.
21. Философская энциклопедия / под ред. Ф. В. Константинова. – М. : Сов. энцикл., 1960. – 740 с.
22. Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / за ред. д-р екон. наук, проф. С. І. Юрія. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 357 с.

Надійшла до редколегії 01.10.2016 р.